

PRIKAZ KNJIGE

Potreseni. Znanstvenohumanistički i umjetnički dosezi banijskog potresa

RENATA JAMBREŠIĆ KIRIN, JELENA MARKOVIĆ

I INES PRICA (ur.)

Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2025., 358 str.

Znanstvenostručni skup Instituta za etnologiju i folkloristiku iz Zagrebu pod nazivom *Banija kao metafora i metonimija*, održan u listopadu 2022. u Glini i Zagrebu, imao je ambiciju da prezentira rezultate terenskog interdisciplinarnog humanističkog istraživanja posljedica razornog potresa koji je pogodio Sisačko-moslavačku županiju, a ponajviše Glinu i Petrinju, i potakne daljnji interes za Baniju/Banovinu. Primjenjujući etnološke i etnografske koncepte i kategorije, na tragu svjetskih iskustava i literature, kao što su etnologija katastrofe; dubinska ekologija; ruinizacija i regeneracija; prekar-nost; permakriza; sporo nasilje; okrutni optimizam; afektivna zajednica; narativizacija boli; narativna demokracija i sl., istraživači i autori došli su do vrijednih spoznaja o ponašanju ljudi i zajednice poslije potresa, ali i važnih uvida u ekonomske, socijalne i političke prilike na tom prostoru. Prezentirali su ih u ovom Zborniku, s tim da su ga sadržajno i tematski proširili dodatkom koji su nazvali ARHIPELAG BANIJA. U razgovoru s vrsnim stvaraocima i umjetnicima, rođenim ili autorski vezanim uz ovo područje, otvorili su brojne egzistencijalne i kulturološke teme. Dodali su i “književne fragmente”, izbor iz pjesama i proznih zapisa banijskih pisaca, zaokružujući jedan kvalitetno uređen i lijepo dizajniran zbornik. Na kraju je pogovor Ildiko Erdei, redovne profesorice na Odjelu za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta uz Beograda.

/

Zbornik uz uvodnu riječ sadrži deset autorskih priloga, s polaznom tezom da potres nije samo devastirao prostor i zajednicu, već da je i “intervenirao u njezino dugotrajno socijalno i ekonomsko zanemarivanje, teške posljedice nepravednog i nerazmjernog razvoja u nacionalnim okvirima”. (str. 9)

U uvodnoj riječi urednice *Renata Jambrešić Kirin*, *Jelena Marković* i *Ines Prica*, znanstvenice iz Instituta za etnologiju i folkloristiku, ističu da je početna istraživačka namjera bila etnografski opisati “obilježja i dosege jednog kataklizmičkog iskustva”, ali nakon “dijaloga na terenu” vjeruju da njihov rad i pristup pridonosi razvoju “općeg konceptualnog i djelatnog okvira koji pomaže razumjeti kako se zajednice nose s traumatskim iskustvima”. (10) Humanističko promišljanje Banije, izraženo ponajprije u “etici brižnosti”, poštovanja integriteta sugovornika, otkriva kako se ljudi nose s traumom. U razumijevanju i prezentaciji “zapuštene i osiromašene regije” pomaže im lokalno znanje i iskustvo, naviknutost na razne vrste izazova, od onih ratnih do svakodnevnih egzistencijalnih. Autorice su svjesne osiromašivanja, migriranja i masovnog iseljavanja stanovništva iz ove regije, ali ključnim drže nužnost napuštanja “okrutnog optimizma” i pasivne nade u bolje sutra. Razvojnu šansu regije vide u viziji “zelenog prostora budućnosti” i izvorišta kulturne kreativnosti i vitalnosti, uz presudnu ulogu “dručkijeg Zagreba”. (13)

Renata Jambrešić-Kirin u tekstu “Treba čuti, vidjeti i dotaknuti. Može li etnografija razgraditi naraciju straha?” pristupa temi potresa kao metafori za egzistencijalnu potresenost. Zajedno s istraživačima na terenu otkriva stvarne probleme i poteškoće s kojima se ti ljudi suočavaju, ostajući nakon ratnih događanja na periferiji. Zagreb i Jadran su posvemašnja suprotnost jer se ovdje teško živi i iseljava. Iznosi iskustvo o važnosti naratologije i pripovijedanja, u kojima poslijepotresne osobne naracije zauzimaju središnje mjesto u javnom prostoru i u društvenom i humanističkom diskursu o posljedicama katastrofe. Više od slijeda prirodnih i društvenih katastrofa dirnula ih je solidarnost i pomoć hrvatskih građana. Ljudima s margine jednako je važno da ih se uključi u “socijalne mreže i učini govornicima o vlastitoj budućnosti” (30), koliko i materijalna pomoć. “Dogodila se civilna revitalizacija Banijaca kao građana i državljana, a ne pripadnika određene etničke i socijalne skupine”. (32) Autorica zaključuje da je prirodna katastrofa ovdje proizvela “društveni pre-tres” (33) i najavila promjene u pristupu problemu socioekonomskih nejednakosti.

Anamaria Franceschi, etnologinja, antropologinja i aktivistica iz Siska, u članku “*Potres na Baniji*: raskid s okrutnim optimizmom” iznosi svoja iskustva

iz dva projekata u kojima je sudjelovala. I ona upućuje na marginalizaciju, egzistencijalnu nesigurnost i zapuštenost. Potres nije glavni uzrok nesigurnosti: širi problemi vezani su za političku infrastrukturu. Koristi termin “okrutnog optimizma” kako bi objasnila nerealna očekivanja unutar postojećih odnosa društvene moći, koji se temelje na produktivnosti kao mjerilu ljudskog života, ali i cjelokupnog ekosistema, a ne na ljudskom radu i potrebama. Upravljanje postpotresnom krizom je “ogoljivanje odnosa moći”, što izaziva nezadovoljstvo i opći antagonizam prema politici, ali rada i – otpor *odozdo*. Brine je da će poslije faze solidarnosti i pomoći, ponovno nastupiti stanje stagnacije, socijalne disperzije i političko-ekonomske nesigurnosti. Njezinu osobnu ljutnju izazvale su afektivne politike nekih medija koji su u uvjetima katastrofe koja je pogodila područje od 120 tisuća ljudi pokušali pobuditi “etnonacionalističke diskurse” (55) raspravom o Baniji ili Banovini.

Jelena Marković člankom “Smijeh je za one koji najviše pate? Bilješke s Banije” iznosi iskustvo etnografskog istraživanja kojem je u središtu bilo pripovijedanje o ratu, traumi i svakodnevicu s posebnim naglaskom na ironiji i humoru. Njezini sugovornici su često koristili ironiju kao “komunikacijsku strategiju” kako bi osigurali sigurniji prostor koji ih “štiti od izravnosti u kojoj je ranjiva (osoba), izravnosti komunikacije boli koja će sugovornika može opteretiti (posljedično i udaljiti i izuzeti), a govornika poniziti.” (81). Autorica ističe “besprizornost vlastite patetične pozicije” (87), u kojoj se iz ugodne zagrebačke sredine bavi egzistencijalnim preživljavanjem svojih sugovornica i sugovornika.

Kritički se određuje prema “medijskom veličanju” sudjelovanja navijačke skupine Bad Blue Boysa u akciji pomoći stradalom stanovništvu, držeći je “ciničnom”. Velika je “doza idealizacije” kada se govori o njihovoj pomoći svima bez etničke razlike jer njihova retorika na stadionima pokazuje suprotno. (84)

Mirna Tkalčić Simetić, apsolvantica studija etnologije i antropologije u Zadru, u tekstu “Čekajući obnovu: heterokroničnost petrinjskih ruševina”, piše o svom etnografskom istraživanju u Petrinji u razdoblju “čekanja na obnovu” od travnja 2021. do travnja 2023. Provela je nekoliko višednevnih i jednodnevnih posjeta i razgovarala s većim brojem osoba. Stabiliziranje ruševina – heterotipija, kojoj je u osnovi političko-konzervatorska odluka o reizgradnji grada *kakav je nekad bio*, izazvala je zabrinutost i ogorčenost među građanima, s obzirom na potrebu hitnog djelovanja. Ta je odluka donijeta bez uključivanja građana, pa su smatrali da politički akteri nemaju pravog uvida u stanje u gradu i ne vode

računa o njihovim interesima. Autorica polazi od teorije “društvene proizvodnje ruševina”, pri čemu je presudna uloga političkih odluka i intervencija u planiranu reizgradnju. Građani su pokazali spremnost za angažman, ali se postupno proširio osjećaj nemoći i nepovjerenje u politiku upravljanja obnovom.

Tamara Banjeglav, znanstvena suradnica u Institutu za kulturne studije i studije sjećanja pri Znanstveno-istraživačkom centru Slovenske akademije znanosti i umjetnosti, u prilogu “‘Bila je to zima puna očaja’: diskurzivna praksa u medijskom izvještavanju o petrinjskom potresu”, prezentirajući analizu medijskih članaka od 29. prosinca 2020. do 31. siječnja 2021., konstatira da su mediji u početku bili zabavljeni temom ljudskih gubitaka, akcijom prikupljanja pomoći, humanitarnošću, empatijom i solidarnošću, računajući prvenstveno na emocije. Razmatrali su se razmjeri štete, činile usporedbe s ratom i stradanjem Vukovara. Otkrivala se “sramotna istina” o tome kako ljudi ovdje stvarno žive, “skriveno na očigled” (142). Radilo se, međutim, o “privremenoj utopiji”. U kasnijoj fazi u prvi plan je došla teza o “gradu duhova”, obnavljaju se kuće, ali ne i život. Kritika je usmjerena na sporost obnove zbog nedovoljne organiziranosti i efikasnosti države, uz podsjećanje na loše izvedenu poslijeratnu obnovu. U nekim medijima potaknuta je rasprava o tome je li ispravno reći Banija ili Banovina. Autorica konstatira da su mediji pomogli “eksponorirati oblike slabo vidljivog sporog nasilja na Baniji, nastalog kao posljedica politika sporog razvoja” (144), ali ostaje upitno čiji će i koji narativi biti dominantni u daljnjem praćenju jer ipak je riječ prije svega o odnosima moći.

Sanja Lončar, izvanredna profesorica na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, angažiranjem u timu prof. dr. sc. Vladimira Čavraka¹, dobro je upoznala suštinu banijskih tema i problema. U prilogu “Očuvanje prostornog identiteta Banovine/Banije nakon potresa” inzistira na tezi da čuvanje prostornog identiteta zahtjeva integraciju kulturnih, društvenih i simboličkih aspekata prostora i povezivanje znanja stručnjaka i lokalnog stanovništva. To područje ima potencijala za kvalitetnu obnovu i inovacije jer ga obilježava višestoljetni kontinuitet naseljavanja i bogatstvo ruralnih i urbanih prostornih struktura. Unatoč ratu i potresu urbane cjeline Petrinje, Gline, Hrvatske Kostajnice, Topuskog i Dvora ostale su očuvane, ali su ugrožena seoska naselja zbog male naseljenosti i slabog gospodarstva,

1 *Društvena i gospodarska revitalizacije Siska i Banije/Banovine* (ur. Vladimir Čavrak), Ekonomski fakultet u Zagrebu – Filozofski fakultet u Zagrebu – Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb 2022.

posebno poljoprivrede. Ocjenjuje da su fragmentarne intervencije u prostoru nedovoljne i neadekvatne te da treba strateški promišljati daljnje aktivnosti u dva pravca: prvo, u očuvanje i unaprjeđenje prostornog i graditeljskog nasljeđa i drugo, oblikovanje nove arhitekture koja poštuje prostorni kontekst i kreativno interpretira nasljeđe. Ističe kao posebne vrijednosti za očuvanje identiteta regije: tradicijsku arhitekturu i memorijalnu baštinu. Podsjeća na tri inicijative čiji je cilj stvaranje strategije prostornog razvoja: 1. Apel za sveobuhvatan, uključiv i znanstveno utemeljen pristup obnovi potresom pogođenih područja Sisačko-moslavačke županije (Apel 2021); 2. Stručne tribine o obnovi Sisačko-moslavačke županije od 4 — 6. mjeseca 2021. – 4 tribine, s 12 predavanja; 3. Program društvene i gospodarske revitalizacije: Potpomognuta područja Sisačko-moslavačke županije pogođena potresom ². Ipak, konstatira na kraju da dosad nije razvijen “cjelovit, integrirani pristup koji bi obuhvatio prostorne, kulturne i društvene specifičnosti i slojevitost regije” (183).

Ivo Lučić, novinar, karstolog i aktivist, u kratkom osvrtu “Podzemlje koje guta Baniju”: pozadina medijske percepcije pojave urušenih vrtača”, objasnio je pojavu rupa u zemlji na području sela Mečenčana, nedaleko Hrvatske Kostajnice, koje su nastale kao postseizmičke posljedice. Mitskog su porijekla priče o tome da je urušavanje zemlje “usud, prijetnja i neizvjesnost”. (189) Dva su razloga prenatlaženog interesa za ovu pojavu: “medijsko privlačenje pozornosti” i “kulturni konstrukt podzemlja”. Po njemu, riječ je o “urušno-sufozijskim vrtačama” kakve se nalaze u područjima prekrivenim karbonatnim stijenama. (191) Upozorava na važnost istraživanja i rasprava o percepciji prirode, posebno u Dinarskom kršu, jer se o tome malo zna. Autor zaključuje s “takvim ‘rupama u znanju’ teško je razgovarati i o rupama u zemlji i doslovno i metaforički.” (199)

/

- 2 Program je na zahtjev Vlade Republike Hrvatske u ožujku 2021. izradio stručni tim stručni: prof. dr. sc. Vladimir Čavrak, Ekonomski fakultet Zagreb, koordinator; dr. sc. Irena Đokić, EURO EKSPERTIZA j.d.o.o., Zagreb; 3. prof. dr. sc. Jasna Blašković Zavada, Fakultet prometnih znanosti u Zagrebu; izv. prof. dr. sc. Tomislav Gelo, Ekonomski fakultet Zagreb; izv. prof. dr. sc. Sanja Lončar, Filozofski fakultet u Zagrebu; doc. dr. sc. Ana Opačić, Pravni fakultet u Zagrebu; prof. dr. sc. Ivo Grgić, Agronomski fakultet u Zagrebu. Program nije prihvaćen i nije javno objavljen. Autori nisu dobili odobrenje da ga objave u knjizi navedenoj u prvoj bilješci.

U cilju prezentacije šire kulturne perspektive, urednice su u uvrstile tri rada koja se bave glazbenim tradicijama i kazališnim praksama i tek su dijelom vezane za potres.

Prilog *Joška Čaleta*, etnologa i glazbenog pedagoga i *Tvrtka Zebeca*, etnologa i etnokoreologa “‘Pjesme moje u škatuli stoje’: projekt obnove ženskog tradicijskog pjevanja Banovine i Pounja” bavi se jednim zanimljivim etnomuzikološkim projektom. Autori polaze od uvida suvremene muzikologije da uslijed promjene načina života nestaje tradicija pjevanja u neformalnim javnim i privatnim prilikama. Danas tradicijsku glazbu u prigodi različitih narodnih i vjerskih događanja kao što su procesije, običaji i obredi, pretežno izvode lokalne folklorne skupine. Primijenjena etnomuzikologija nastoji u suradnji s društvenom zajednicom poticati rad folklornih ansambala i raznovrsnih smotri folklor. Festivalizacija i institucionalizacija su danas najvažnije polje primjene njezinih rezultata. U tom smislu je podržana i tradicijska glazba na Baniji pa je tako na Međunarodnoj smotri folkloru u Zagrebu 2017. nastupilo 13 folklornih skupina iz regije. To je potaknulo i inauguriranje terenskog projekta obnove ženskog pjevanja Banovine i Pounja. Uz pomoć etnomuzikologa i etnokoreologa ansambala Harmonija disonance odabrano je šest lokaliteta – Bobovac, Divuša, Hrvatski Čuntić, Hrastovica, Jabukovac i Majur za organiziranu i stručnu obnovu tradicijskog pjevanja. Autori iznose pozitivno iskustvo iz Hrvatskog Čuntića.

Irena Miholić, znanstvena suradnica u Institutu za etnologiju i folkloristiku, u članku “Banijski bubanj” obrađuje temu tradicijskih glazbala i otkriva da je sviranje dviju svirala i bubnja lokalna posebnost koja svoje korijene vuče iz Vojne krajine. Osvrće se na ranije zapise o ovim instrumentima u radu Stjepana Stepanova, Živka Kljakovića, Krešimira Galina, Franje Kuhača i Koraljke Kos. Poziva se na analizu prof. Kos o utjecaju turskih i krajiških vojnih tradicija i njezin zaključak da je sviranje na Banovini “izdvojen glazbeni fenomen”. (234) Sastav dviju svirala i bubnja pokazuje nasljeđe iz različitih svjetova, čak da je riječ o “kreativnom spoju Istoka i Zapada”. Tradicionalnih glazbala više gotovo i nema pa je vrijedan pažnje pokušaj izrade banijskog bubnja u Hrvatskom Čuntiću.

Suzana Marjanić, znanstvena savjetnica u Institutu za etnologiju i folkloristiku u članku “Od Mikčevih zenitističkih večernji do ‘bijeke mačke na panju’: banijski dvo-ogled o performerskoj sceni i zoovizuri na potres”, piše o primjerima izvedbene umjetnosti, s naglaskom na performansu i kritičkoj ani-

malistici. Osvrće se na avangardne kazališne prakse pa podsjeća na svojevrsni performans, “večernji”, što ih je držao Marijan Mikac, mladi pisac, pripadnik grupe koja je izdavala avangardni časopis *Zenit*, u Sisku, Topuskom i Petrinji, 1923. godine. Spominje amatersko kazalište Dasku iz Siska i njezinu uličnu predstavu *Jelisaveta Bam* (1984), posvećenu ruskoj avangardnoj skupini Oberia. U angažiranom umjetničkom djelovanju 2000-ih istaknuo se i Marijan Crtalić, multimedijalni umjetnik i kulturni radnik iz Siska, koji je pokrenuo program *Festival Željezara*. Crtalić je u okviru projekta *Nevidljivi grad* istraživao i odnos umjetničkih koncepata i radništva, imajući u vidu Željezarine kulturne inicijative (likovna kolonija, galerija na otvorenom, književne nagrade). U tom okviru autorica piše i o dvotjednoj akciji u “Šahto-kulturi” u zagrebačkoj tvornici Jedinstvo, koja je otvorena novom predstavom *Panika pod suncem*, inspirirana pjesmama Branislava Ve Poljanskog iz Majskih Poljana kod Gline, brata utemeljitelja zenitizma Ljubomira Micića.

Suzana Marjanić o temi potresa progovara iz vizure odnosa prema životinjama. Uočava iznimnu brigu koje domaće stanovništvo pokazuje prema “blagu”, ali navodi i primjere zlostavljanja. Citira članak udruge prijatelji životinja pod naslovom “Poražavajuća istina: Potres je za mnoge životinje bio spas” (263). Kao simbolički primjer navodi fotografiju bijele mačke koja sjedi na panju jutro nakon potresa, u dvorištu ljudi koji su stradali.

ARHIPELAG BANIJA kao poseban dio Zbornika donosi kolaž različitih tekstova i razgovora urednica s umjetnicama i umjetnicima, porijeklom iz Banije. Kao svojevrsan odgovor na učestalo tematiziranje priče o ispravnosti upotrebe naziva Banija ili Banovina, uključen je tekst Ivane Dragičević, “Banija ili Banovina”, objavljen u njezinoj knjizi: *Nesigurni self-help za današnji svijet*, (Zagreb 2023). Poznata vanjskopolitička novinarka piše o ključnim današnjim žarištima ratova, kriza i katastrofa. U taj kontekst smješta i potres: “Nikada se toliko solidarnosti nije slilo od ljudi za ljude kao tih dana, a nikada manje elementarnog osjećaja skromnosti prema težini same situacije od onih koji su trebali voditi krizu” (273). Razočarano konstatira kako unatoč katastrofalnoj situaciji ima i onih koji potežu pitanje o Baniji ili Banovini. Na takvo tematiziranje naziva regije možda najbolji odgovor daje pjesnik Miroslav Kirin: svatko

ima pravo nazvati taj kraj kako želi. Pita se “Ako se netko rodio na Baniji, živi li sad u Banovini”. “Fluidnost i mnoštvenost” toga prostora navodi ga da govori o međuzemlju, Babaniji (287).

“Arhipelag” Banija povijesno je iznjedrio “začudne avangardne poetike” (283) pa su stoga urednice uvrstile u sastav zbornika još jedan tekst o “večernjama” Marijana Mikca 1920-ih. Nebojša Borojević, kazališni redatelj i glumac, utemeljitelj sisačkog avangardnog kazališta Daska, u osvrtu “Zenitistička večernja. Zapisi lijevom rukom”, prisjeća se događaja od prije 100 godina kada je Mikac u Sisku održao zenitističku večer. U podrumu konačišta u kojem je Mikac odsjeo, 2020. nakon potresa pronađena je kutija u kojoj se nalazio i dnevnik i nekoliko njegovih pisama stanovitoj gospođici Agnezi, isječak iz lokalnih novina, Mikčeva knjiga *Efekt na defektu*, nekoliko originalnih skica s potpisom Tatlin i slika s potpisom Malevič te pismo pisano ruskom ćirilicom skupine Oberiu. Tu su se našli i svi brojevi *Zenita*.

Razgovor s umjetnicama i umjetnicima dopunjava ukupna nastojanja i angažman urednica. Za *Moniku Herceg*, pjesnikinju i dramatičarku, Banija je “nekačav prostor spajanja tog nadrealnog iskustva surovosti života i onoga što je nekakva magičnost toga krajolika” (285). Stoga je zanimljiva za filmsku umjetnost, ali i za pisanje. Konstatira da tamo “rat i dalje traje” jer politika stvara pritisak. “A čovjek bi rekao, oko čega, kad više nema ničega. Pritisak oko čega, oko ruševina”, govori Monika. (293)

Miroslav Kirin odgovarajući na pitanje o “zavičajnosti” konstatira “Zavičajni su uvijek na margini” (286). Pitanje zavičaja i zavičajnosti nametnulo mu se tek ratom i potresom, kada su nastale i njegove knjige *Album*³ i *Babanija*⁴. U pogledu kulturnih i umjetničkih praksi, ističe lokalnu spontanost i aktivizam u Petrinji nakon potresa, nasuprot *izvoznom aktivizmu* iz centra. Ključno je za njega da se osigura materijalna osnova, da ljudi imaju od čega živjeti, inače će se poništiti sve što je stvoreno posljednjih dvjesto godina.

Glinska književnica i novinarka *Jagoda Kljaić* inzistira na sagledavanju stvarnosti u njezinom izvornom, nepatvorenom obliku: “Stvarna slika Banije nisu pisci (iz cijele Hrvatske) koje u knjižnici dođe slušati sedam-osam ljudi, nego onih devet ili manje ‘seljaka’, koji uz to, govore da ništa ne trebaju. Tko će od njih povući Baniju u budućnost? Nitko!” (297) Ističe pomoć i solidarnost,

3 Miroslav Kirin, *Album*, Vuković&Runjić, Zagreb 2001.

4 Miroslav Kirin, *Babanija*, Naklada Ljevak, Zagreb 2001.

ali upozorava na ružnije ljudske osobine: pohlepu, zavist i nepravdu. Javila su se i politička nadmetanja oko obnove, ističe ova sugovornica, no nitko od političara ne zavlaci ruku u svoj džep “žive kao bubreg u loju na račun građana, a da nikome za svoj (ne)rad ne odgovaraju”. (299)

Nebojša Borojević je skeptičan u pogledu daljnje sudbine “domorodačkog stanovništva” jer je otvorena “trka za zemljom”, naime pojavljuju se ljudi koji u besćenje kupuju velike parcele zemljišta za neki budući razvoj. Upozorava i na poduzetnički projekt uzgoja pilića koji provode “nepoznate privatne osobe”. Za umjetnost i kulturu vidi tek autsajdersku poziciju “stvaranje paralelnog svijeta”. Moguć je projekt, ali on treba početi od vrtića i okupiti svu djecu Banije: “Banija – kreativna košnica – susreti djece s brojim umjetničkim radionicama: proljeće na Baniji, banijska jesen ... umjetnici *in residence* ... ali za to treba strategija, plan, novac, koordinacija, volja i suradnja svih sa svima...” (302)

Nebojša Slijepčević, filmski redatelj, autor svjetski nagrađivanih dokumentarnih filmova “Srbenka” i “Čovjek koji nije mogao šutjeti”, govori o svom prvom igranom filmu *Banija/My neighbor Wolf*, priči o usamljenom stanovniku napuštenog sela u Baniji, kojeg su više puta opljačkali i pretukli razbojnici. Napali su ga jednom prilikom i vukovi. Šira tema filma su opustjela sela i prepuštanje sudbini. Ljudi koji ostaju živjeti u tom području vraćaju se u 19. stoljeće. Smatra da država igra lošu ulogu jer za te ljude čini vrlo malo.

Martina Grbeša, profesorica hrvatskog jezika i književnosti u petrinjskoj srednjoj školi angažirala se odmah po potresu, “poetskim aktivizmom”, umjetničkim projektom “Pronađimo smisao u gradu”: spomenike i urušene fasade oblijepila je književnim citatima. Inicirala je nasumično susretno fotografiranje građana uz neku njihovu poruku s ciljem da ostanu dokumentarni zapisi. Vrijedi citirati njezin iskaz, svojevrsnu poruku: “... treba malo izaći iz toga banijskog banovinskog jala, jada i žalosti te vidjeti da nije sve to samo ovdje tako, da ovdje žive ljudi koji stvarno grizu, koji su pametni, rade, koji su dragi, inteligentni... i ne želim da se sve svede na krave, zaboravljenost i trulež, nego želim da se vidi da ljudi razmišljaju, da grebu i da žele promjenu” (314).

Na kraju zbornika su dodani Književni fragmenti i Izbor pjesama i proznih zapisa. Predstavljani su odlomci knjige kratkih pripovjetki *Jagode Kljaić*, “Kuća sa zelenim barkodom. Priče iz epicentra” (Plejada, 2021) s neposrednim svjedočenjem o ljudima suočenim sa silama prirode. Uvršten je i izbor iz spomenute knjige *Miroslava Kirina*, “Babanija”. U izboru pjesama zastupljeni

su radovi *Monike Herceg*, izborom iz recitala “Grad po mjeri čovjeka koji može voljeti”, koji je autorica izvela u porušenoj Petrinji 6. studenog 2021. i dvije pjesme *Nebojše Borojevića*, zapisane 31. siječnja 2021.

/

Znanstvenici iz Instituta za etnologiju i folkloristiku hrabro su i znalački ušli u istraživački proces. Ono što je posebno vrijedno je njihovo nastojanje da u svjetlu svog znanstvenog diskursa sagledaju humanističke i kulturološke posljedice potresa i zatečene stvarnosti. Koristili su brojne koncepte koji mogu biti primjer kako se primjenjuju rezultati suvremene znanosti u praksi. Otkrivena je duboka egzistencijalna nesigurnost, siromaštvo i nemoć da se vlastitim snagama otvori perspektiva. Međutim, ono što je posebno porazilo ljude s ovog područja i istraživače bila je nespремnost države, političkih i društvenih aktera da djeluju brzo i efikasno, da osmisle i započnu provedbu plana obnove i “revitalizacije”. Kasnilo se dvije godine do početka ozbiljnijih zahvata, što je dovelo do daljnjeg demografskog osiromašivanja regije.

Potvrdili su neke već znane činjenice: poslijeratna ratna obnova nije dala rezultata, mnoge kuće su loše građene, nije osiguran privredni razvoj, regija je ostala prometno izolirana, a obnova ima i selektivne dimenzije jer se zemlja u Baniji prodaje u besćenje.

Potres je izazvao nove traumatske posljedice: razaranja i ljudske žrtve ugrozili su opstanak zajednice. Istraživanje je otvorilo brojna pitanja: postoji li zapravo provediva strategija razvoja i revitalizacije; tko će posredovati “lokalno znanje” u efikasnu praktičnu akciju; ima li novih aktera koji će osigurati materijalni razvoj, zapošljavanje itd. Renata Jambrešić Kirin, Sanja Lončar, Vladimir Čavrak i dr., svojim su dosadašnjim angažmanom dali sve od sebe da istraže, argumentiraju, da “po crti svoje savjesti” upozore i javno djeluju, da predlože, svjesni da su poluge u drugim rukama ili što bi jedna mlada istraživačica rekla: “Međutim, ostaje pitanje koji (i čiji) narativi o ovom prostoru će postati ‘vidljivi’, a koji će i dalje ostati ‘nevidljivi’” (149).

Zbornik je znanstveno utemeljen, sadržajan, sa širokim obuhvatom tema i pitanja i otvoren za daljnja istraživanja. Svi sudionici ovoga posla, posebno urednički tim zaslužuju priznanje i čestitke. Puno je pitanja koja traže odgovore i drugih znanstvenih disciplina i struka i, naravno, političkih aktera. Eko-

nomisti, sociolozi, politolozi, prirodosnanstvenici moraju kritički analizirati koja je stvarna perspektiva ovog lijepog kraja, nadomak Zagrebu, na putu iz Panonije u Mediteran... Posebno područje kritičke analize mora biti političko odlučivanje i utjecaj građana koji tu žive. Dva novija primjera ne ulijevaju previše nade: pokušaj da se na području Sisačko-moslavačke županije grade mega farme za uzgoj pilića i rasprava o izgradnji zaobilaznice oko Petrinje koja ne rješava cjelovit problem prometno izoliranog banijskog kraja, ali i hrvatske prometne strategije u cjelini.

Ilija Ranić